

نظریه شهر تعالی

دکتر حمید ماجدی*

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۰۵/۲۷، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۰۷/۱۲

چکیده

نظریه «شهر تعالی» با هدف تعالی شهروندان و شهر و بر پایه دو اصل کارائی بیشتر در نظام شهرسازی و برابری یا عدالت اجتماعی ارائه گردیده است. در این نظریه به محورهای اساسی نظیر «توسعه محیطی» با هدف توسعه پایدار در جهت دستیابی به رضایت شهروندان از محل سکونت، شادمانی آنان و سرزندگی شهر، «توسعه اقتصادی» با هدف رشد اقتصادی و کسب معیشت آنان، «توسعه اجتماعی» شهر با هدف گسترش علم و دانش در شهر، «توسعه فرهنگی» با هدف احیاء آداب و سنن نیکو دنبال شده و توسعه همه جانبه شهر از نظر محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به حضور مردمان بزرگ (اندیشمند و دانشمند) در شهر خواهد انجامید که از یک سو زمینه تعامل مردم و بهره‌گیری از اندیشه و دانش آنان فراهم می‌شود و از دیگر سوی خود زمینه توسعه همه جانبه و مداوم در شهر را به وجود می‌آورند و در نتیجه به تعالی بیشتر شهر و شهروندان می‌انجامد.

واژه‌های کلیدی

شهر تعالی، توسعه محیطی، شادمانی، سرزندگی، معیشت، علم، آداب، مردمان بزرگ

* دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

Email: majedi@srbiau.ac.ir

مقدمه

«توسعه فرهنگی» شهر با هدف ارتقاء هویت و عطف توجه به فرهنگ بومی (ایرانی-اسلامی) کشور و احیاء آداب و سنن نیکو به عنوان پایه اصلی توسعه اقتصادی-اجتماعی شهر دنبال می‌گردد. توسعه شهر از نظر محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به حضور مردمان اندیشمند و جوانان دانشمند در شهر می‌انجامد که از یک طرف زمینه تعامل مردم و بهره‌گیری از اندیشه و دانش آنان فراهم می‌شود و از طرف دیگر حضور آنان، خود زمینه توسعه همه جانبه و مداوم در شهر را به وجود می‌آورد و به تعالی شهر و شهروندان می‌انجامد.

فرایند تکون، تطور و تکامل نظریه

با دستیابی به پاسخ سوال تحقیق، یعنی چشم انداز قابل پیش‌بینی برای شهر در نتیجه توسعه همه جانبه و مداوم آن و ایجاد تحولات محیطی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی در شهر پس از تهیه و اجرای طرح‌های ساختاری-راهبردی شهری، ابیاتی از دیوان حضرت علی علیه السلام در امر به مسافرت و بیان فوائد و ثمرات آن منجر به تکامل نظریه مذکور گردید و ادله و شواهد لازم برای نظریه شهر تعالی را فراهم ساخت (دیوان حضرت علی^(ع)، ۱۳۸۶)

تَعَرَّبَ عَنِ الْأَوْطَانِ فِي طَلَبِ الْعُلَى
وَسَافِرٌ فِي الْأَسْفَارِ خَمْسُ فَوَائِدِ
تَفْرُجُ هِمَّ وَآكْتِسَابُ مَعِيشَةٍ
وَعِلْمٌ وَآدَابٌ وَصُحْبَةُ مَاجِدِ
ترجمه ابیات فوق چنین است:

از وطن‌های خود برای طلب بزرگی به غربت برو
سفر کن زیرا که در سفر پنج فائده خواهد بود
برطرف شدن آندوه و بدست آوردن وسائل زندگی
و دانش و آداب و رفاقت شخص بزرگوار
هر چند ابیات مذکور در باب مسافرت و بیان فوائد آن می‌باشد، ولیکن هر سفری را مبدأ و مقصدی است. شهری مبدأ سفر است، مسیری در پیش رو و شهر دیگری مقصد آن است و چه بسا شهر مبدأ خود مقصد سفر از سایر شهرها باشد و شهر مقصد نیز مبدأ سفر شهروندان آن به شهرهای دیگر خواهد بود. بنابراین همه شهرها بایستی در راه پیشرفت و تعالی گام بردارند و نه تنها محیطی رضایت بخش با شکوفایی اقتصادی، گسترش علمی، توسعه فرهنگی پدید آورده و پرورش دهنده مردمان اندیشمند و آموزش دهنده جوانان دانشمند باشند، بلکه علاوه بر ساکنین شهر، آنان که به این شهرها مسافرت می‌کنند نیز از این مزایا برخوردار گردند. از این رو است که شهرها می‌بایست در راه پیشرفت و تعالی خود و شهروندانشان به طور مداوم گام بردارند.
«شهر تعالی» شهری است که همواره در راه پیشرفت و تعالی است و نیازهای مادی و معنوی شهروندان را برآورده می‌سازد. ویژگی‌های شهر

به دنبال ارائه «نظریه طرح‌های ساختاری-راهبردی شهری و ناحیه‌ای» (ماجدی، ۱۳۹۱) و تصویب آن در کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و مناظره شورای عالی انقلاب فرهنگی این سوال مطرح می‌گردد که توسعه همه جانبه و مداوم در شهر و ایجاد تحولات محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قابل حصول در شهر پس از تهیه، بررسی، تصویب و اجرای طرح‌های مذکور تا چه حد به نیازهای مادی و معنوی شهروندان پاسخ می‌دهد؟

گسترش نیازهای شهرنشینی همگام با توسعه همه جانبه شهر، اهدافی نظیر ضرورت تأمین رضایت شهروندان از محل سکونت و گذران اوقات فراغت آنان با استفاده مطلوب از میراث طبیعی و فرهنگی، توسعه اقتصادی و کسب معیشت شهروندان، توسعه اجتماعی و گسترش علم و دانش در شهر، توسعه فرهنگی و تعمیم آداب و سنن نیکو و پرورش مردمان بزرگ (اندیشمند و دانشمند) و به طور کلی اعتلای کیفیت زندگی شهری را دنبال نموده و برداشتن گام به سوی تعالی شهر و شهروندان را بیش از پیش ضروری می‌سازد. بر این اساس نظریه «شهر تعالی» که هدف آن توسعه ابعاد مادی و معنوی زندگی در شهر می‌باشد، ارائه گردیده است.

اصطلاحات و مفاهیم به کار رفته در نظریه

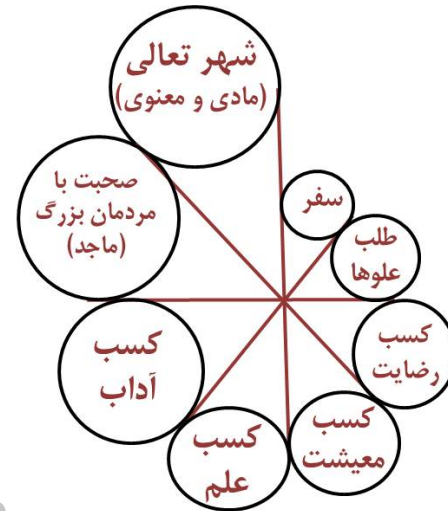
هدف از ارائه این نظریه، تعیین جایگاه و تعالی شهروندان و شهر بر مبنای توسعه همه جانبه محیطی و کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهر به صورت مداوم و به منظور مشارکت حداکثری شهروندان برای پاسخگویی به نیازهای مادی و معنوی جامعه (به صورت مستقیم و غیرمستقیم) می‌باشد.

«توسعه محیطی» شهر با هدف توسعه پایدار در جهت دستیابی به رضایت شهروندان از محل سکونت و گذران اوقات فراغت آنان با استفاده مطلوب از میراث طبیعی و فرهنگی و شادمانی آنان و سرزندگی شهر می‌باشد.

«توسعه اقتصادی» شهر با هدف رشد اقتصادی و با توجه به منابع موجود در جهت بهره‌برداری کارآمد از منابع اقتصادی برای ایجاد حداکثری درآمد و ثروت در شهر و کسب معیشت شهروندان به نحو مطلوب ضرورت دارد.

«توسعه اجتماعی» شهر با هدف رفاه بیشتر و حداکثر مشارکت مردم در شهر با توجه به جوامع موجود در جهت توزیع عادلانه منابع اقتصادی و فرصت‌ها بین گروه‌های مختلف در جامعه شهری و گسترش علم و دانش در شهر ضروری می‌باشد.

تعالی در نمودار زیر منعکس می‌باشد (شکل ۱):

شکل ۱. نمودار شهر تعالی

بیشتر، توسعه اجتماعی و فرهنگی در جهت دستیابی به برابری بیشتر و توسعه کالبدی در جهت رضایت شهروندان از نکات اصلی این نظریه قلمداد می‌گردد. نوآوری این نظریه در تداوم رشد و توسعه آن و حرکت به سوی تعالی است. نمودار حلزونی یا اسپیرال بیانگر توسعه شهر به صورت مداوم می‌باشد.

همانگونه که فرآیند تهیه طرح‌های ساختاری-راهبردی شهری و ناحیه ای به صورت حلزونی یا اسپیرال که هم در محیط طبیعی و هم در محیط مصنوع وجود دارد (به ویژه در هنر معماری و اجزاء آن نظیر مسجد شیخ لطف الله در اصفهان که پلان آن در زیر آورده شده است)، انتخاب شده است، شهر تعالی نیز به صورت حلزونی یا اسپیرال در طول زمان رشد و تعالی یافته و توسعه و پیشرفت می‌نماید. نحوه حرکت خطوط در فرم اسپیرال از رشد و توسعه حکایت دارد و مناسب ترین فرم برای ترسیم روند تکامل شهر تعالی که با هدف توسعه و پیشرفت و ارتقاء دائمی همراه است، تشخیص داده می‌شود.

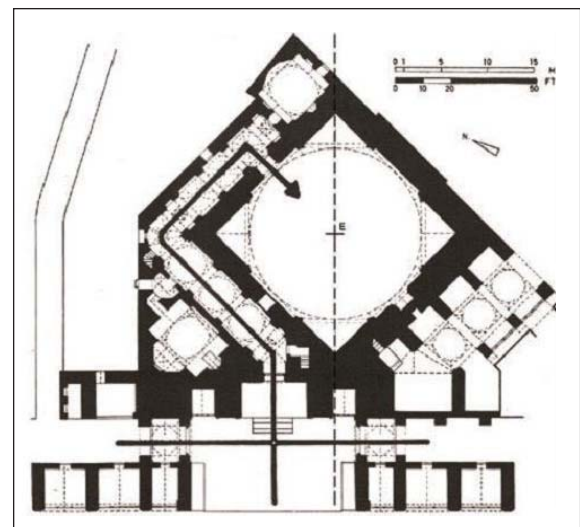
نمودار شکل ۴ نحوه رسیدن از شهر موجود به شهر تعالی را نشان داده و در آن تعالی شهروندان و شهر که در گرو ارتقاء کیفیت محیط زیست برای حصول به «رضایت و شادمانی» شهروندان، توسعه اقتصادی شهر برای «کسب معیشت» بهتر، توسعه اجتماعی شهر برای «گسترش علم و دانش»، توسعه فرهنگی شهر برای کسب «آداب، سنن نیکو و اخلاق پسندیده» و حضور «مردمان بزرگ» (ماجد) در شهر است، نشان داده شده است.

مبانی نظری

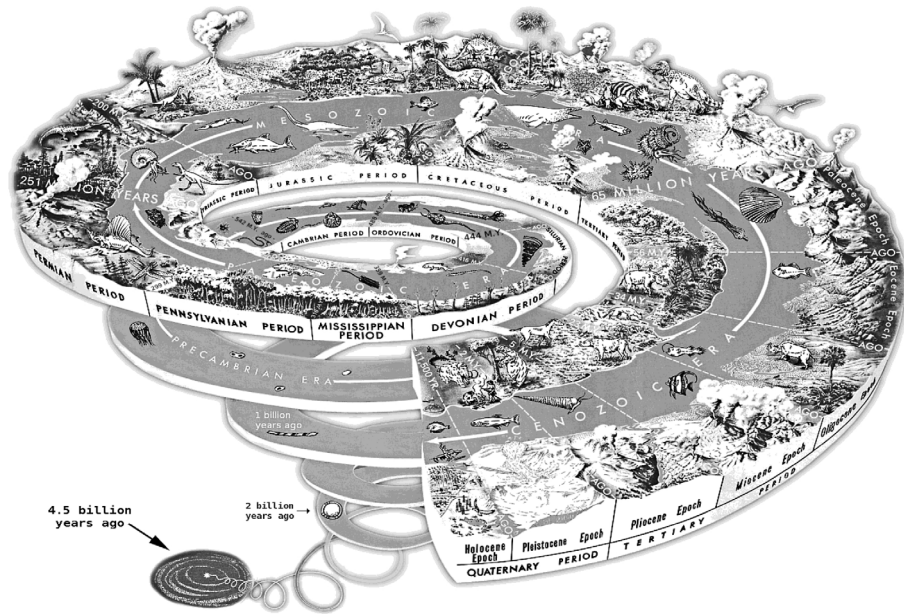
نظریه شهر تعالی بر پایه دو اصل کارائی بیشتر شهرها از یک طرف و برابری یا عدالت اجتماعی در آن‌ها از طرف دیگر ارائه گردیده است. توجه به محورهای اساسی نظیر ملاحظات زیست محیطی در جهت دستیابی به توسعه پایدار، توسعه اقتصادی در جهت دستیابی به کارائی

اشتراکات و افتراقات نظریه با نظریه‌های رقیب و موجود

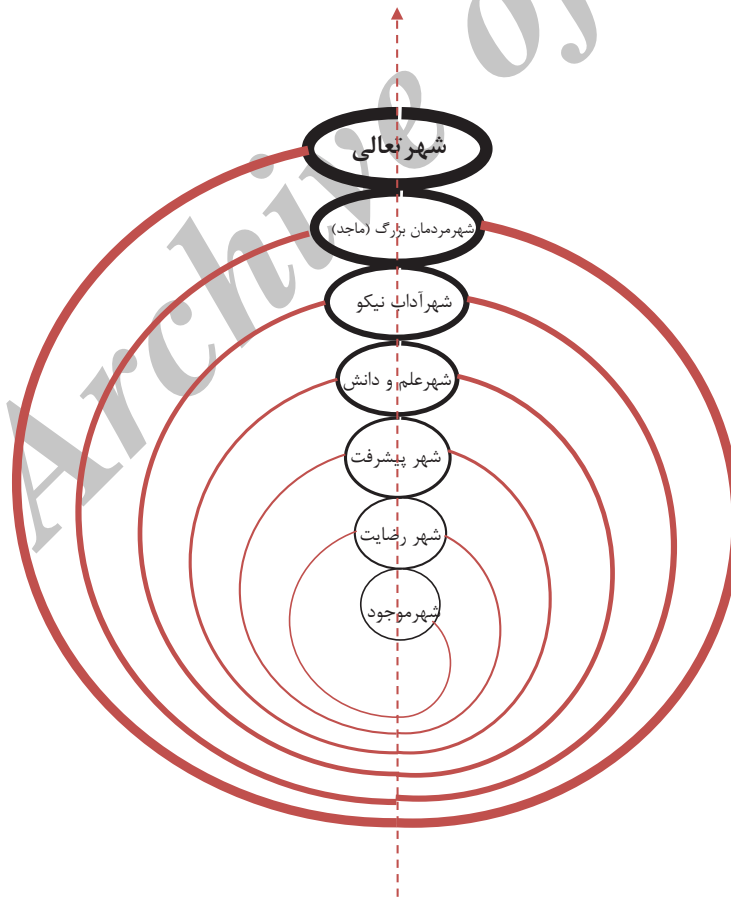
تا کنون نظریات مختلفی در خصوص شهرهای آرمانی توسط اندیشمندان مختلف ارائه شده است. تعدادی از نظریات ارائه شده بر یکی از محورهای توسعه شهری نظیر توسعه محیطی و کالبدی، توسعه اقتصادی و یا توسعه اجتماعی و فرهنگی شهر متمرکز شده است و برخی از نظریات مانند شهرهای زیست پذیر^۱ تمام ابعاد توسعه شهری مذکور را پوشش می‌دهد. نظریات شهر امن، شهر تاب آور، شهر دوستدار کودک و یا شهر دوستدار سالمندان بیشتر بر ابعاد توسعه محیطی و کالبدی شهر و یا شهر توانا به‌طور عمده بر توسعه اقتصادی شهر تأکید دارند. ابعاد اجتماعی و فرهنگی نظریات شهر خرد^۲، شهر دانش^۳، شهر خلاق^۴، شهر عقل مدار، شهر بیداری و شهر آرمانی اسلام (نقی زاده، ۱۳۹۰، ۱۳۹۲، ۱۳۹۱) نیز که توسط نظریه پردازان مختلف ارائه گردیده است، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به هم‌پوشانی نسبتاً زیاد بین ابعاد اجتماعی و فرهنگی نظریات شهر خرد، شهر دانش و شهر خلاق با نظریه شهر تعالی، کلیاتی از نظریات فوق به شرح زیر

شکل ۲. پلان مسجد شیخ لطف الله (ماخذ: پیرنیا، ۱۳۸۳)

شکل ۳. نحوه رشد شهر براساس فرم حلزونی (Source: wpclipart, 2015)

شکل ۴. نمودار تحول شهر از وضع موجود به شهر تعالی

ارائه می‌گردد:

مؤلفه‌های اصلی که برای شهر زیست‌پذیر عنوان گردیده است شامل شش مؤلفه «برابری اجتماعی»، «مشارکت»، «سرزندگی»، «دسترسی»، «محیط کالبدی سازگار» و «هویت» می‌باشند. تعالی شهروندان و شهر که در شهر تعالی مورد نظر می‌باشد شامل ارتقاء کیفیت محیط زیست برای حصول به رضایت و شادمانی شهروندان یا «سرزندگی» شهر، توسعه اقتصادی شهر برای «کسب معیشت» بهتر، توسعه اجتماعی شهر برای «گسترش علم و دانش» در شهر، توسعه فرهنگی شهر برای کسب «آداب، سنن و اخلاق پسندیده» و حضور «مردمان بزرگ» در شهر می‌باشد.

به نظر می‌رسد با تهیه و اجرای طرح‌های ساختاری-راهبردی برای شهرها که در طول زمان به تعالی شهر و شهروندان می‌انجامد، نه تنها مؤلفه‌های شهر زیست‌تحقق می‌یابند، بلکه علاوه بر آن شهر تعالی بر ویژگی‌هایی نظیر ارتقاء هویت و حضور مردمان بزرگ در شهر نیز تأکید دارد.

نتیجه‌گیری

نظریه «شهر تعالی» با هدف تعالی شهروندان بر محورهای اساسی نظیر «توسعه محیطی» شهر در جهت دستیابی به رضایت شهروندان از محل سکونت و شادمانی آنان و سرزندگی شهر، «توسعه اقتصادی» شهر با هدف کسب معیشت شهروندان به نحو مطلوب، «توسعه اجتماعی» شهر با هدف گسترش علم و دانش در شهر، «توسعه فرهنگی» شهر با هدف احیاء آداب و سنن نیکو دنبال شده و توسعه همه جانبه شهر از نظر محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به حضور مردمان بزرگ (اندیشمند و دانشمند) در شهر خواهد انجامید که از یک سو زمینه تعامل مردم و بهره‌گیری از اندیشه و دانش آنان فراهم می‌شود و از دیگر سوی مردمان بزرگ خود زمینه توسعه همه جانبه و مداوم در شهر را به وجود می‌آورند و در نتیجه به تعالی بیشتر شهر و شهروندان می‌انجامد. نظریه «شهر تعالی» بر توسعه ابعاد مادی و معنوی زندگی در شهر تأکید دارد.

در «طلب بزرگی»، از وطن به غربت رفتن؛ سفر کردن، پنج فایده از مسافرت بردن؛ «شادمانی» و «معیشت» به دست آوردن و «علم» و «آداب» و همنشینی با «بزرگان» کردن از جمله عواملی هستند که شهرها را در رقابت سازنده برای رشد و توسعه همه جانبه و به صورت مداوم و مستمر قرار می‌دهد.

به نظر می‌رسد تعالی شهر و شهروندان با تهیه و اجرای طرح‌های ساختاری-راهبردی برای شهرها در طول زمان قابل حصول باشد و برای این منظور ایجاد تحول در نظام شهرسازی کشور در تمامی زمینه‌ها شامل قوانین و مقررات، ساختار و محتوای طرح‌های توسعه

شهر خرد: شهر خرد منعکس کننده تفکر مرتبط و عمل مرتبط به عنوان نشانه‌هایی از انسان‌های هوشمند و ریشه دار است که ایجاد کننده این ارتباطات می‌باشند (مدنی پور، ۱۳۹۰). ارتباطاتی که با رجوع به زمینه‌های فضایی و اجتماعی ایجاد شده و تعریف می‌شوند و جنبه‌های هنجاری عقلانیت را آشکار می‌سازند؛ از این رو عدم ارتباط با این زمینه‌ها غیر عقلانی شمرده شده است. از آن جایی که بین زمینه و عمل و همچنین بین بنیان‌های عمومی و تنش‌های فردی تنش وجود دارد، اشکال ارتباط‌پذیری در شهر خرد غیر معطف، بسته و نهایی نیستند، بلکه در معرض چالش بوده و قابل انطباق با شرایط متغیر می‌باشند تا از دقت و انسجام بیشتر برخوردار بوده و احساسی تر و شمول‌تر باشند.

شهر دانش: شهر دانش دارای مفهومی بسیار گسترده است و به تمام جنبه‌های زندگی شامل جوانب اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهر اشاره دارد. هدف اصلی از ایجاد شهر دانش، توسعه دانش محور شهر بوده و شهر دانش، شهری است که به تشویق آفرینش دائمی، تقسیم بندی، ارزیابی، نوسازی و به روز کردن دانش پرداخته و این مهم از طریق روابط متقابل و پایدار بین شهروندان و هم‌زمان بین آنان و شهروندان سایر شهرها قابل حصول می‌باشد (کارلیو، ۱۳۹۰).

شهر خلاق: دستیابی به شهر خلاق (چارلز لندری، فرانکو بیانچینی)^۵ از طریق برقراری تعامل و صحبت کردن میان افراد مختلف امکان‌پذیر می‌باشد. خلاقیت و نوآوری از جمله مؤلفه‌های اساسی برای سوق دادن شهر به سوی موفقیت می‌باشند (بهرامیان و مؤیدی، ۱۳۹۲). شهر خلاق با ایجاد مراکز و نواحی خلاق، صنایع فرهنگی و خلاق و همچنین اقتصاد خلاق ایجاد می‌گردد. شهر خلاق دارای ویژگی‌های لازم برای پروراندن خلاقیت در انسان است و درهای آن به روی همه چیز و همه کس باز است. ورود افراد جدید به شهر خلاق مورد استقبال قرار گرفته و شهروندان آن به سهولت خود را با ایده‌های گروه‌های مهاجر به شهر تطبیق می‌دهند و تنوع و تکثر، روحیه ابداع، مسئولیت‌پذیری و ریسک‌پذیری را ارج می‌نهند (کارلیو، ۱۳۹۰).

شهر زیست‌پذیر: یکی از مهمترین نظریات ارائه شده به عنوان یک نظریه رقیب و موجود، نظریه شهر زیست‌پذیر است که دارای اشتراکات و افتراقاتی با نظریه شهر تعالی می‌باشد. شاخص‌ها و معیارهایی جهان شمول که برای میزان زیست‌پذیری شهرها معرفی شده اند با معیارها و ساختار شهر تعالی که بر اساس شرایط محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران تدوین شده و می‌تواند جهان شمول گردد، قابل مقایسه بوده و با انطباق آن‌ها نکات اشتراک و افتراق دو نظریه مشخص می‌شود (ماجدی و بندر آباد، ۱۳۹۳).

شهری بیش از پیش ضرورت داشته باشد.

پی نوشتها

1. *Livable City*
2. *City of Reason*
3. *Knowledge City*
4. *Creative City*
5. *Bianchini, F, Landry, C*

فهرست مراجع

۱. بهرامیان، زهره؛ و مویدی، محمد. (۱۳۹۲). شهر خلاق: از تئوری تا عمل، تهران: نشر راشدین.
۲. پیرنیا، محمد کریم. (۱۳۸۳). *سبک‌شناسی معماری ایرانی*. تهران: نشر معمار.
۳. دیوان حضرت علی(ع). (۱۳۸۶). *دیوان حضرت علی(ع)*. (محمد جواد نجفی، مترجم). تهران: نشر ارس.
۴. کاریلو، فرانسیسکو جاویر. (۱۳۹۰). شهرهای دانش: رویکردها، تجارب و

دیدگاه‌ها. (زینب کرکه آبادی و ایمان علی پور بalf، مترجم). تهران: انتشارات آذرخش.

۵. ماجدی، حمید. (۱۳۹۱). نظریه تهیه طرح‌های ساختاری- راهبردی (ناحیه‌ای و محلی). هویت شهر، ۱۱، ۲۶-۱۷.

۶. ماجدی، حمید؛ و بندر آباد، علیرضا. (۱۳۹۳). بررسی معیارهای جهانی و بومی شهر زیست پذیر. هویت شهر، ۱۷، ۶۵-۷۶.

۷. مدنی پور، علی. (۱۳۹۰). طراحی شهر خرد: مبانی و چارچوب‌ها. (بهادر زمانی، مترجم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۸. نقی زاده، محمد. (۱۳۹۰). شهر آرمانی اسلام یا فضای حیات طبیه (بایسته‌های تحقق شهر اسلامی بر مبنای نصوص دینی). تهران: نشر شهر.

۹. نقی زاده، محمد. (۱۳۹۱). شهر بیداری، اصول، شیوه‌ها، جلوه‌ها. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

۱۰. نقی زاده، محمد. (۱۳۹۲). شهر عقل مدار. اصفهان: فرهنگستان کتاب اصفهان.

11. *Wpclipart*. (2015). Retrieved September, 2015, from https://www.wpclipart.com/world_history/geological_spiral.png.html

Archive of SID